

A nemzetközi munkaerő-migráció elmélete

Absztrakt

A migráció napjaink egyik fontos gazdasági jelensége, elemzése népszerű téma a társadalomtudományi kutatásokban. A kérdést sokféle aspektusból érdemes megvizsgálni; egyik lehetséges és aktuális módja, ha a gazdasági indíttatású munkaerő-áramlást elemezzük. E tanulmány megkísérel a migrációt magyarázó közgazdasági elméletek egy részének bemutatásával rávilágítani a következő problémára:

Bár a gazdasági indíttatású migrációs folyamatok motivációs tényezői látszólag egyszerűen feltárhatóak, a migrációra vonatkozó döntések a valóságban sokkal összetettebbek annál, hogy néhány valóban fontos magyarázó tényező kiemelésével a jelenséget általánosan is modellezni tudjuk. A modellek ismertetését és elemzését követően megállapítható, hogy a logikai úton, a közgazdaságtan eszköztárával jól megragadható vándorlási folyamatok a valóságban kevésbé jól működnek. Bár a probléma felismerése önmagában nem újdonság, mondanivalóm alátámasztására cikkemben röviden elemzem a „brit kapunyitást” követő kelet-európai migrációs folyamatok tapasztalatait.

Kulcsszavak: migráció, nemzetközi munkaerő-áramlás, neoklasszikus migrációelmélet, brit migráció

Bevezető

A nemzetközi migráció okainak feltárására számos elmélet született, azonban a jelenség összetett és sokoldalú voltára való tekintettel ezek csak komplex módon képesek az egyéni migrációs motívumok leképezésére. Ez jelenti a migrációs kutatások legnagyobb kihívását. Rendkívül nehéz (talán kijelenthetjük, hogy lehetetlen) ugyanis olyan modellt találni, amely valamilyen motivációs tényezőt figyelembe véve képes a várható migráció pontos becslésére, valamint a várható hatások számszerűsítésére. Az írás célja, hogy a fenti problémát egy jól körülhatárolt területen (neoklasszikus alapokon nyugvó migrációs elméletek és a migrációs gyakorlatok összevetése) megvizsgálja. A cikk első felében az elméletek ismertetésére törekszem, a második részben egy rövid összefoglalást adok a Kelet-Európából Nagy-Britanniába irányuló munka-

1 Főiskolai adjunktus, BGF-PSZK Közgazdasági Tanszéki Osztály; Gazdasági tanár, SZE-KGK Nemzetközi és Elméleti Gazdaságtan Tanszék; e-mail: honvari.janos@pszfb.bgf.hu.

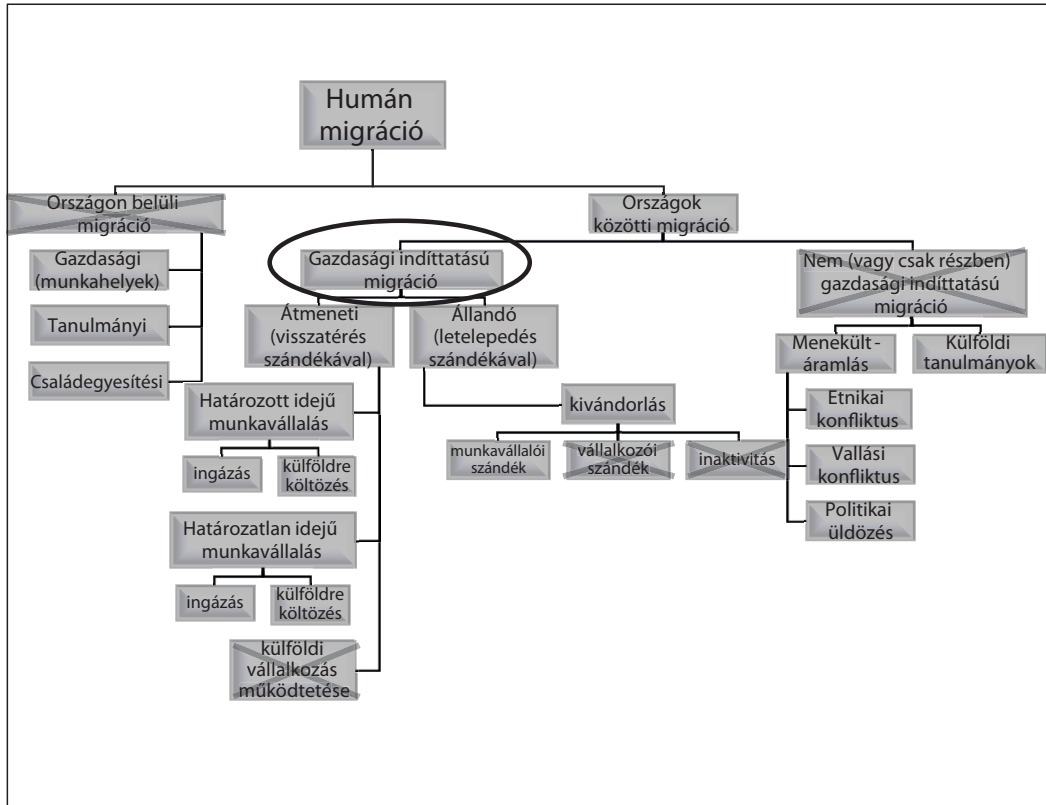
erő-áramlás tapasztalatairól. Röviden megvizsgálom azt is, hogy a fent említett vándorlási folyamatok mennyire felelnek meg a neoklasszikus migrációelméletnek.

A migráció kategóriái

Az emberek nemzetközi vándorlását számos tényező válthatja ki. Ennek az összetett jelenségnek a sematikus bemutatására tesz kísérletet az 1. ábra. Az ábrán bekeretezve látható a humán migrációnak az a területe, amelyet a közgazdasági elméletek túlnyomó többsége magyarázni próbál. Ezt összefoglaló néven gazdasági indíttatású migrációnak nevezzük. Fő jellemzője, hogy a migrációs döntés mozgatórugója a pénzben kifejezhető gazdasági előny. Természetesen a gazdasági indíttatású nemzetközi vándorlási folyamatokat még további altípusokra lehet bontani. Fontos megkülönböztetés például a migráció időintervalluma. Ez a vándorlási döntés időpontjában nem mindig ismert, illetve a későbbiekben is gyakran módosul. Az ábrán áthúzással jelöltük a humán migráció azon területeit, melyek magyarázatával cikkünk nem foglalkozik.

Gazdasági nézőpontból a nemzetközi migráció a munka redisztribúcióját valósítja meg. A munkaerő országok közötti mozgását többnyire „push-pull” (taszító-vonzó) tényezőkre vezetik vissza. A magyarázó tényezőknek ez a két csoportja már a Ravenstein (1889) nevéhez kötődő első modern kori migrációs elméletben is megjelent. Az elvándorlást kiváltó taszítóerők, az ún. „push tényezők” képezik a kínálati oldalt, amelyek a kibocsátó országban hatnak, míg a befogadó ország húzó, azaz „pull tényezők” alapján vonzza magához a migrálni szándékozókat. Ahhoz, hogy a gazdasági indíttatású migráció fennálljon, a taszító és vonzó hatásoknak egyszerre kell érvényesülniük. A „gazdasági pull tényezők” befolyása akkor domborodik ki, amikor a célországban magasabb a jövedelem (ennek kifejezésére több módszert is alkalmazhatunk: nézhetjük a nettó keresetet, az egy főre jutó vásárlóerő-paritáson kifejezett GDP-t vagy az átlagbért), amelynek révén a migráns a jólétét a rendelkezésre álló foglalkoztatási lehetőség megragadásával maximalizálni tudja. A másik oldalon a hazai munkahelyek hiánya, az abszolút vagy relatív értelemben vett jövedelem elégtelensége, a hazai munkaerőpiac nehézségei és a munkanélküliség azok a tényezők, amelyek taszítást indukálnak („gazdasági push faktor”) és a migrálás irányába hatnak.

1. ábra: A migráció kategorizálása

A munkaerő-áramlás modellezésének dilemmái

A migrációt magyarázó mikroökonómiai elméletek az egyének vándorlási döntéseivel foglalkoznak. Bár a fogyasztói magatartást elemző gazdasági elméletekhez hasonlóan a migráció kapcsán olyan cselekvések modellezéséről van szó, melyeknek magyarázatát számos esetben pszichológiai és egyéb nem gazdasági tényezőkben kell keresnünk, a klasszikus közgazdaságtan alapaxiómái (tökéletes és költségmentes információk, racionális, döntéseikben az önérdeket konzekvensen szem előtt tartó gazdasági szereplők, tökéletes piacok) a migrációs döntések kapcsán is megjelennek.

Mindebből az következik, hogy az általános migrációs elméletek csak a közgazdaságtan virtuális világában létező „homo oeconomicus” cselekedeteit tudják leképezni, de nem képesek magyarázni a migrációra ható egyéb, nem gazdasági tényezőket és okokat.

Ennek ellenére a mikroökonómiai elemzés mégsem tekinthető haszontalan vállalkozásnak.

Nehéz lenne megkérdőjelezni a mindennapokban rendszeresen tapasztalható tényt, hogy a humán migráció legfőbb motivációs tényezői gazdasági jellegűek, és hogy a jelenség célfüggvényében az egyén jövedelem-, illetve haszonmaximalizálása áll. A gazdasági önérdekeit követő egyén tehát alapvetően ezek alapján mérlegel, végső döntését azonban más tényezők is befolyásolják. A nemzetközi migrációra vonatkozó mikroökonómiai modellek ezért csak „laboratóriumi körülmények között” működnek tökéletesen, a vándorlási döntések logikájának feltérképezéséhez azonban így is hasznos segítséget nyújtanak.

Döntés a haszonmaximalizáció alapján

Ha a migrációt racionális gazdasági döntések sorozataként definiáljuk, akkor meg kell határoznunk azokat a tényezőket, amelyek alapján az egyének meghozzák az erre vonatkozó döntéseiket. A mikroökonómia logikája szerint az egyén úgy tudja az összhasznát maximalizálni, ha figyelembe veszi az egyes országokban adott időszak alatt elérhető hasznosságokat, és azt az országot választja munka és/vagy lakóhelyül, ahol a haszon a legnagyobb. Az adott országban elérhető összhaszon az (1)-es képlet segítségével határozható meg (Düll – Vogler 1999: 2):

$$E\{\bar{U}_0\} = \int_0^T e^{-rt} U[C_t, X_t] dt. \quad (1)$$

A hagyományos jelöléseket használva $E\{U_0\}$ a vizsgált időszak alatt (T) elért összes haszon 0-ik időpontra diszkontált várható értéke, e^{-rt} az egyéni diszkontfaktor (vö.: Sjaastad [1962: 92]), mely az eltérő időben megjelenő hasznokat és a régióként eltérő kockázatokat vetíti egy adott időpontra. A haszon két változótól függ: C_t az adott országban t időpontban elérhető fogyasztás, X_t pedig azon változók összessége, melyek nem a fogyasztási javak kategóriájába esnek, de az egyén összesített hasznára hatással vannak. Ilyen változó lehet pl. a klíma, családi kapcsolatok, kulturális, illetve szociális környezet stb. Az egyenlet formalizálja Sjaastad (1962) humántőke-konceptióját, mely szerint a migrációs döntést a humán tőke értékesítéséből származó hasznok diszkontált értéke adja meg (Sjaastad 1962: 93).

A racionális egyén akkor dönt hazája elhagyása mellett, ha a külföldön (adott időszak alatt) elérhető összesített haszon várható jelenértéke meghaladja az otthon realizálható összesített hasznot plusz a migrációval járó összes (fix) költséget, vagyis:

$$\int_0^T e^{-rt} U^K [C_t^K, X_t^K] dt - FC_0 > \int_0^T e^{-rt} U[C_t, X_t] dt, \quad (2)$$

ahol a K index a külföldre utal, az FC_0 pedig a migráció összes (a döntés pillanatában jelentkező) fix költségét jelöli.

A mikroökonómiai döntési logika segítségével azonban csak az egyén döntési helyzetét tudjuk magyarázni (azt is csak elméletben), a társadalmi szinten tapasztalható szándékokról, elhatározásokról szinte semmit sem tudunk mondani. A hasznossági mutató számszerűsítése (vagyis a modell empirikus tesztelése)² fölöttébb problematikus lenne.

Jövedelmi és bérkülönbségek

A migrációs szakirodalom a munkaerő-áramlást motiváló tényezők közül a kibocsátó és befogadó országok között fennálló jövedelemkülönbséget döntő fontosságú tényezőnek tartja. A neoklasszikus közgazdasági iskola is a jövedelmi diszkrepanciát tekinti a migrációt elsődlegesen meghatározó tényezőnek (pl. Hicks 1932: 32, 76; Castles – Miller 2003: 22; Todaro 1969: 147). Ez az elmélet a gazdasági okok miatti vándorlást mint a hazai és a befogadó országokban³ elérhető bérek közötti különbségek következtében meginduló áramlást vizsgálta. A neoklasszikus egyensúlyi, kiegyenlítő-dési elmélet alapján a fölös munkaerőforrással rendelkező országokban alacsonyak, míg a korlátozott munkaerő-piaci tartalékokkal rendelkező országokban magasak a bérek. Természetesen a bérek színvonalát nem kizárólag a rendelkezésre álló munkaerő mennyisége határozza meg, arra számos egyéb tényező is hatással van. A neoklasszikus közgazdasági elmélet szerint a bérek színvonala az utolsó munkaegységre jutó határtermékértékkel egyezik meg. A bérekben fennálló különbségek hatására a munkavállalók azokba az országokba áramlanak, amelyekben magasabbak a fizetések. A migráció eredményeként a kibocsátó országokban a munkaerő-piaci kínálat csökken, a bérszínvonal pedig nő. A befogadó országokban természetesen ezzel ellentétes folyamat játszódik le. Ezáltal új egyensúly jön létre, melyben a nemzetközi bérkülönbségek csak az országok közötti mozgás anyagi és pszichikai költségét fejezik ki. Az egyéb okból (elsősorban a termelékenység különbségeiből) származó bér-differenciák megszűnése pedig azonnal véget vet a migrációnak.

Sjaastad (1962) korábban ismertetett modelljétől eltérően a neoklasszikus migrációelmélet talaján álló kutatók nagy része a hasznot a jövedelemmel, vagy még egyszerűbben a munkabérrrel azonosítja. Így az egyén számára a migrációs döntés egyszerű beruházási döntéssé válik: a munkavállaló saját humán tőkéjének a legkedvezőbb megtérülését keresi. Ennek az elméletnek a korábban említetttel szemben abban rejlik a kézzelfogható előnye, hogy a hasznossággal ellentétben a bérek számszerűsíthetők, amelyek így az egyes országok között ösz-

2 Ugyanúgy, ahogy a fogyasztói magatartás hagyományos mikroökonómiai elemzésénél.

3 Néhány esetben nem országok, hanem régiók közötti vándorlást vizsgáltak.

szevethetők.⁴ Eszerint az egyén akkor dönt az elvándorlás mellett, ha külföldön magasabb jövedelmet érhet el, mint az otthon megszerezhető jövedelem plusz a vándorlás összes (fix) költsége. A külföldön elérhető többletjövedelem neoklasszikus elmélet szerint várható értéke Düll és Vogler (1999: 4) szerint a következő:

$$E\{W_0\} = \int_0^T e^{-rt} \{W_t^* - W_t\} dt - FC_0. \quad (3)$$

A bérkülönbségek alapján működő (bár kevésbé precíz) modellek tehát az empirikus vizsgálatok során jobban hasznosíthatók, mivel a bérek egy-egy konkrét ágazatban, és – az átlagbérek révén – össztársadalmi szinten is könnyen összevethetők. A háztartások jövedelemforrásai közül a kamat és profit jellegű jövedelmeket a migráció nem, vagy csak nagyon kis mértékben befolyásolja,⁵ így a gazdasági javak maximális fogyasztására törekvő munkavállaló valóban akkor cselekszik racionálisan, ha a lehető legmagasabb bér elérésére törekszik.⁶

A modellel szemben azonban több kritikai észrevétel is megfogalmazható:

Említhetjük például a valutaárfolyam versus vásárlóerőparitás-számítás kérdését, az állam redistribúciós szerepét, valamint a bérek tendenciáját. A valutaárfolyamon számított bérkülönbséget csak az ingázók, határ menti munkavállalók szempontjából tekinthetjük relevánsnak (így érvel pl. Walterskirchen – Dietz [1998: 534]), hiszen ők a külföldön megszerzett jövedelmet hazai valutára átváltva költhetik el.⁷ Az ideiglenesen munkát vállalóknak nem kell a hazainál lényegesen magasabb külföldi létfenntartási költségeket sem fizetniük, így kizárólag az ingázók tudnak teljes mértékben profitálni a külföldi magasabb bér és a hazai alacsonyabb fogyasztói árak közötti különbségekből. Ám ha az ingázóktól eltekintünk, és figyelembe vesszük a külföldi létfenntartás hazainál tetemesebb költségeit, vagyis vásárlóerő-paritáson vizsgálódunk, nyilvánvalóan kisebb lesz az a különbség, illetve haszon, amely a migránsoknál keletkezik.⁸ Következésképp a rövidebb távú munkavállalás (ingázás, szezonmunkások) esetén erőteljeseb-

4 Természetesen minél általánosabban szeretnénk megragadni a munkaerő-áramlás kérdését (pl. az egyik országból a másikba áramló munkavállalók számát elemezve), annál nehezebb a bérkülönbségek megragadása az ágazat- és szakmaspecifikus tényezők miatt.

5 A különböző típusú tőkebefektetéseink megtérülésére ugyanis – ellentétben a munkabérrel – külföldi tartózkodásunk esetén is számíthatunk.

6 Itt fontosnak tartom megjegyezni, hogy vannak nem gazdasági javak is (pl. biztonság, jó levegő, demokrácia, szabadság), melyek komoly hatással lehetnek a migrációs folyamatokra, még akkor is, ha a neoklasszikus fogyasztásemélet ezek jóléti hatását látványosan figyelmen kívül hagyja. A nem gazdasági javak migrációra gyakorolt hatását készülő doktori értekezésemben kérdőíves felmérés alapján külön fejezetben elemzem, ennek bemutatásától azonban ebben a cikkben elsősorban a terjedelmi korlátok miatt eltekintettem.

7 Példaként hozható fel az EU-bővítés kapcsán Ausztria és Németország esete, ahol a szomszédos országokból induló munkavállalási célú ingázás jelentős méreteket öltött az utóbbi években. Az Osztrák Gazdaságtudományi Intézet (WIFO: Walterskirchen – Dietz [1998]) felmérése szerint a 2004-ben csatlakozott szomszédos államok határ menti régióiban 5,2 millió ember él.

8 Ezt a módszert alkalmazta többek között Thomas Starubhaar (2000).

ben érvényesül a befogadó ország munkaerőpiacának szívóereje, mint a hosszútávúén. Azt is fontos megjegyezni, hogy ingázás esetén nem kell teljesen kiszakadni a hazai környezetből, így a külföldi bérek és az otthoni élet (család, lakás, szülőhely, kultúra, identitás, barátok stb.) előnyei egyszerre tudnak érvényesülni. A két hatást azonban nehéz a munkavállalók szempontjából szétválasztani. Akiknek lehetőségük van rá, természetesen mindkét eshetőséggel számolnak, választani azonban értelemszerűen csak az egyiket tudják. A migránsok és ingázók kettős számbavételének problémája több nyugati publikációban is felmerült.

A legtöbb munkaerő-áramlási modell figyelmen kívül hagyja az állam redisztribúciós szerepét. Az állami jövedelem-újraosztás mértéke ugyanis országonként eltérő, és állandóan változik, ami rendkívül nehezíti ennek a hatásnak a pontos elemzését. Ugyanakkor az állami redisztribúció komolyan befolyásolja a rendelkezésre álló jövedelmet, ezzel pedig a fogyasztási lehetőségeket is. Az adók mobilitásra gyakorolt szerepével kapcsolatban Frederiksen és szerzőtársai (2010) arra jutottak, hogy a magasabb bruttó kereseti lehetőségek nem feltétlenül vezetnek nagyobb mobilitáshoz, hiszen a döntéshozó munkavállalónak az adózott nettó kereset jelenti a fogyasztás alapját. Razin és Sadka (2010) rávilágítottak arra is, hogy a migrációs döntéseket nem csak az elérhető nettó keresetek motiválják, hiszen a migráns részesül a befogadó jóléti állam számos pozitív intézkedéséből.

A bérszínvonal mellett a bérek és a jövedelmek fejlődési tendenciája is figyelmet érdemel, hiszen a tapasztalatok alapján a migrálni szándékozók azt is megpróbálják megbecsülni, hogy oda-haza mekkora jövedelem és bér várható, s ennek alapján döntenek, hogy mennek vagy maradnak. Burda (1995) szerint a migrációnak opciós értéke van, amely szerint a migrálni szándékozó sokszor inkább „kivár”, és ha a hazai gazdasági körülmények javulnak, az ottani munkavállalást választja. A jövedelem és bérek relatív változásával kapcsolatos várakozások elsősorban azoknál a migránsoknál játszanak szerepet, akik hosszabb távú külföldi munkavállalásban gondolkodnak. Egyébként a migrációs döntés meghozatalánál a bérek abszolút eltérései elsőbbséget élveznek.

A migrációs döntéseknél tehát a bruttó bérek differenciái helyett a vásárlóerő-paritáson mért nettó bérkülönbségeket, illetve ezek közép- vagy hosszú távú alakulását kellene mérlegelni. A döntés idején azonban (főleg a megélhetés költségeire és a jövőbeli béralakulásra vonatkozó) információk nem állnak teljes mértékben rendelkezésre. A fejlettebb országok magasabb béreinek ezért sok esetben kockázati prémiumot is kell tartalmazniuk.

Foglalkoztatási lehetőségek

A migrációt magyarázó tényezők közül a küldő és fogadó országban tapasztalható foglalkoztatási lehetőségeket is érdemes megvizsgálni.

A küldő ország fölös munkaerő-kínálata szükséges, de nem elégséges feltétele a migráció-

nak, a fogadó országok keresletének fontosságára is fel kell hívni a figyelmet. Azok az elméletek, amelyek a munkaerő nemzetközi áramlásában a fogadó országok keresletére helyezik a hangsúlyt, feltételezik, hogy a fejlett országok gazdasági szerkezetéhez szervesen hozzátartozik a külföldi munkaerő iránt állandósuló kereslet. Következésképp a nemzetközi migráció tendenciáit inkább a keresleti oldal határozza meg, ezáltal pedig a fogadó ország mutatói a migrációs mozgásokat illetően nagyobb magyarázó erővel bírnak. Önmagában a bérkülönbségek nem idézhetnek elő elegendő migrációs nyomást, ahhoz a befogadó országok oldaláról megfelelő munkaerő-kereslet fennállása is szükséges. A bérkülönbségeken túl a migrációs nyomást tehát döntően befolyásolják a célországban elérhető foglalkoztatási lehetőségek is. A migrációt kiváltó ún. „pull tényezők” akkor fejthetnek ki hatást, ha a migráns munkavállaló tudása, képzettsége és készségei is megfelelnek a célország oldaláról támasztott munkaerő-keresletnek.

A megfelelő képzettség a foglalkoztatás egyik legfontosabb előfeltétele. A magasan kvalifikált külföldiek alkalmazását magyarázhatja, hogy speciális szak- és nyelvtudásukkal (anyanyelvük egy másik országban általában idegen nyelvnek számít) kiegészítik a belföldi munkavállalók ismereteit. Mivel a magasabb képzettség általában magasabb fokú nyelvismerettel társul, a képzett vendégmunkások idegennyelv-tudása és az idegen piacon szerzett tapasztalata szintén vonzó tényező lehet a befogadó országok vállalatai számára. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy számos ország bevándorlási folyamataiban kimutatható, hogy a külföldi munkavállalók túlképzettek azokhoz a munkahelyekhez, ahol alkalmazzák őket. Andor (2014) rávilágít, hogy az EU migránsainak 35 százaléka, bár felsőfokú végzettségű, mégis alap- vagy középfokú szaktudást igénylő ágazatokban dolgozik. Az ilyen munkavállalók fele kelet-közép-európai. A migráció kapcsán gyakran felmerül az aggodalom az „agyelszívás” (*brain drain*) miatt. A fentiek alapján azonban nem szabad megfeledkezni a „tudás elpazarlása” (*brain waste*) jelenségéről sem.

A bérkülönbségen alapuló célország-választási szituációnak létezik egy olyan továbbfejlesztett változata, amikor a munkanélküliséget is figyelembe vesszük az egyén elhatározásánál. Ilyenkor a jövedelmeket azzal a valószínűséggel súlyozzuk, hogy a potenciális migráns talál-e munkát az adott országban. Düll és Vogler (1999: 4) tanulmányukban ezt a módosult döntési helyzetet is bemutatják:

$$W^K(1 - \gamma^K \cdot u^K) \geq W(1 - \gamma \cdot u). \quad (4)$$

Az elhelyezkedés valószínűsége $(1 - \gamma u)$, ahol u az adott ország munkanélküliségi rátája, míg γ a munkanélküliségi ráta régió és iparág szerinti egyéni súlyozása (amely azt mutatja, hogyan értékeli a döntéshozó saját foglalkoztatási lehetőségeit), K -val itt is a külföldi célországot jelöljük. γ lehet egynél nagyobb is, ez azt jelenti, hogy az országos átlagnál nehezebb munkát találni az adott munkakörben.

A vándorlás Harris–Todaro-féle feltétele

A migráció csak abban az esetben számít racionális döntésnek, ha a megszerzhető többletjövedelem kompenzálja az elvándorlás okozta veszteségeket is. A külföldi munkavállalás hátrányait (vagy másképp megfogalmazva a maradás előnyeit) egy preferenciafaktor (Φ) bevezetésével értelmezzük, amely módosítja (általában növeli) a hazai bérek szintjét. Ha Φ kisebb, mint egy, akkor a célország vonzóbb az egyén számára, így akár alacsonyabb célországbeli bérek esetén is a vándorlás mellett döntene.⁹ A fentiek alapján a migráció akkor tekinthető racionális cselekedetnek, ha – az elhelyezkedési lehetőségeket is figyelembe véve – a külföldi bérek meghaladják a hazai keresetek preferenciafaktorral módosított értékét, vagyis:

$$W^K (1 - \gamma^K \cdot u^K) \geq W(1 - \gamma \cdot u) \cdot \Phi. \quad (5)$$

Ez a vándorlás ún. Harris–Todaro-féle feltétele (1970), amely az eddig tárgyalt modellek közül a legrészletesebben magyarázza, hogy az egyének milyen feltételek mellett döntenek az elvándorlás mellett. A képlettel kapcsolatban azonban újfent kritikaként fogalmazható meg a számítás nehézsége. A preferenciafaktorra vonatkozó érveket fogalmazott meg Tassinopoulos és Werner (1999). Szerintük az emberi képesség egy jelentős része hely- (ország-) specifikus, és nem vihető át csak úgy egyik térségből a másikba. Ezeket a képességeket és ismereteket csak hosszú idő alatt lehet megtanulni, így amikor valaki a migráció mellett dönt, „feláldozza és elveszíti” ezeket a képességeket. Tassinopoulos és Werner megkülönböztették a munkával és szabadidővel kapcsolatos helyszínspecifikus előnyöket, de úgy vélték, mindkettőnek szerepe van abban, hogy az emberek egy jelentős része a magasabb elérhető keresetek ellenére sem vándorol.

A jövedelemkülönbségen alapuló gazdasági migrációs modellek tesztelése Nagy-Britannia példája alapján

Nagy-Britannia az EU keleti bővítésének első percétől kezdve megnyitotta kapuit a kelet-európai munkavállalók előtt. A szabad munkavállalásnak egyetlen feltételt szabtak: a munkavállalónak regisztrálnia kell magát.¹⁰ Elemzésem¹¹ a regisztráltak számát, ill. annak változását veszi alapul,

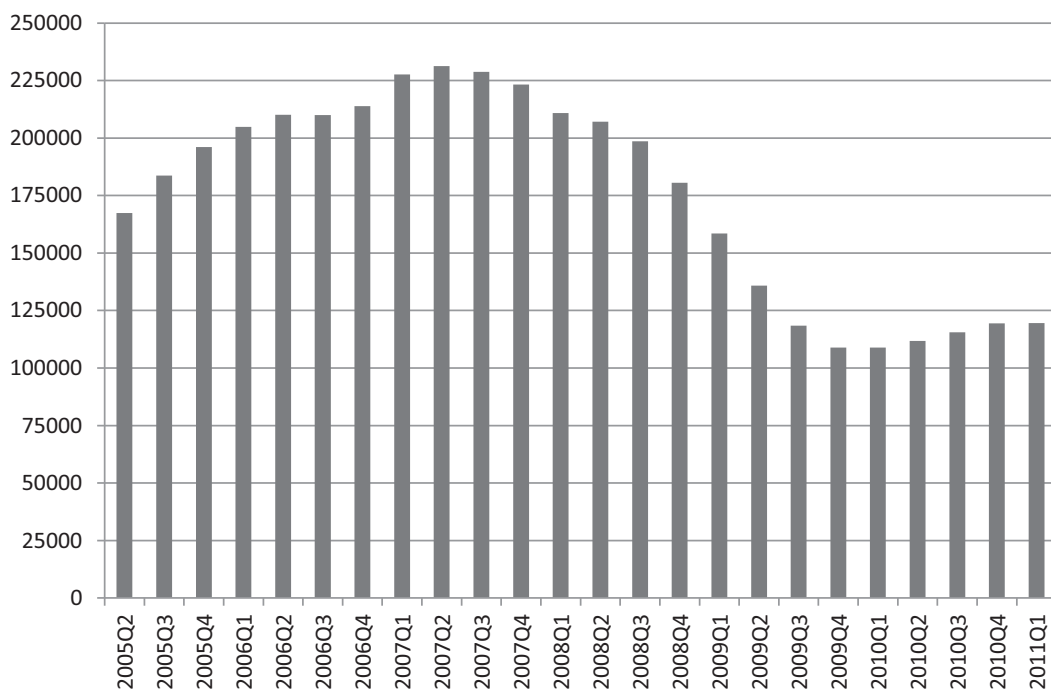
9 Példaként felhozható a spanyol EU-csatlakozás utáni évekre vonatkozó spanyol–német migrációs egyenleg, mely annak ellenére negatív, hogy a németországi jövedelmek jelentősen meghaladják a spanyolországit.

10 Nagy-Britanniában a regisztrációt a WRS-nél (Workers Register Scheme) kellett megtenni, a WRS regisztrációs statisztika 2004. május 1-jével indult és 2011. május 1-jével megszűnt.

11 A témát készülő doktori disszertációmban sokkal alaposabban megvizsgálom, itt csak néhány gondolat erejéig mutatom be az eredményeket.

és minden olyan munkavállalót tartalmaz, aki felírta magát a munkavállalói regisztrációs úrlapokra.¹² Azok az emberek, akik időközben hazatértek, de nem iratkoztak le a listáról (ez nem volt – nem is lehetett – kötelező), szintén külföldi munkavállalóként voltak nyilvántartva, emiatt az adatbázis túlbecsüli a ténylegesen Nagy-Britanniában dolgozó, regisztrált kelet-európai munkavállalók számát. Ugyanakkor feltételezhető, hogy számos kelet-európai munkavállaló regisztráció nélkül keres(ett) munkát, ezt a hatást nem tudom az elemzés során figyelembe venni. A WRS-kérelmek alakulását a 8 kelet-közép-európai országban jól mutatja a 2. ábra.

2. ábra: A migráció (elfogadott WRS-kérelmek) alakulása az aktuális negyedévet megelőző 12 hónap alapján az EU8 országokban

Forrás: WRS-adatbázis

Ha a csatlakozástól 2011 első negyedévéig eltelt időt vizsgáljuk, azt látjuk, hogy közel 1,2 millió ember (az érintett országok lakosságának 1,61 százaléka, zömében egyedülálló vagy egyedül érkező fiatal) (lásd Clark – Hardy [2011: 10]) lépett Nagy-Britannia területére munkavállalási szándékkal. Ezek több mint fele lengyel, ami nem meglepő annak tükrében, hogy

¹² Nagy-Britanniában a regisztráció minden kelet-európai munkavállaló számára kötelező volt, aki az ország területén legalább egy hónapot dolgozni kívánt, és nem volt egyéni vállalkozó.

a vizsgált 8 új tagállam lakosságának is közel 50%-a Lengyelországban él. Az éves átlagban érkező 150 000 – 200 000 fő körüli munkavállaló azt jelenti, hogy évente megközelítőleg a brit összlakosság 0,3 százaléka érkezett Kelet-Európából legális munkavállalási szándékkal a szigetországba. A csatlakozás óta eltelt időszakban ez összesen körülbelül a brit lakosság 2%-a. Ezt összevetve azzal az adattal, amely szerint Nagy-Britanniában 2005-ben az összes munkavállaló 10%-a volt külföldi születésű, érzékelhető növekedést jelent a kelet-európaiak bevándorlása. Ha a küldő országokat is bevonjuk az elemzésbe, megállapíthatjuk, hogy a nyolc országból a csatlakozás óta együttesen a 73 milliós összlakosság 1,61%-a távozott, természetesen nem egyenlő megoszlásban. Arányaiban Litvániából a legnagyobb az elvándorlás, az összlakosság 3,84%-a távozott Nagy-Britanniába a csatlakozás óta eltelt időszakban. A legkisebb migráció Szlovéniát jellemzi, az összlakosság 0,06%-a vándorolt el a vizsgált időszakban, ez gyakorlatilag teljesen elhanyagolható tétel. Szlovénia után Csehország és Magyarország a második és harmadik legkisebb migrációval rendelkező ország, az összlakosság 0,48, ill. 0,56%-a vándorolt Nagy-Britanniába a 2004-es csatlakozástól eltelt időszakban.

Jelentős elvándorlással rendelkezik Litvánián kívül még Lettország (3,61%), Szlovákia (2,11%) és Lengyelország (1,92%), míg a magyarországinál nem sokkal magasabb elvándorlási arány jellemzi Észtországot (0,79%).

Ha a vándorlási adatokat összevetjük azzal a fentiekben részletesen ismertetett általánosan elfogadott elmélettel, mely szerint a munkavállalási célú migrációt elsősorban jövedelmkülönbségek motiválják, érdekes megfigyeléseket tehetünk.¹³ A következő oldalon az 1. táblázat adataiból kiolvasható, hogy az újonnan csatlakozó országok között komoly jövedelmkülönbségek vannak, de valamennyien jelentősen elmaradnak Nagy-Britannia jövedelemszintjétől.

A GDP-re vonatkozó 1. táblázatot a migrációval összevetve az alábbi következtetésre juthatunk:

A vásárlóerő-paritáson mért egy főre eső GDP eltérései, ill. a Nagy-Britanniába való vándorlási hajlandóság között valóban szoros összefüggés mutatható ki. Azok az országok, melyek magasabb egy főre eső jövedelemmel rendelkeznek, alacsonyabb elvándorlással jellemezhetők. Ugyanakkor a táblázatból kiderül, hogy korántsem csak a jövedelmi különbségek befolyásolják a munkavállalók migrációs döntéseit. Magyarország 2004–2005-ben harmadik, 2006-tól (Szlovákiával holtversenyben) negyedik, 2007–2008-ban ötödik, 2009-ben negyedik, 2010-ben ismét ötödik az egy főre eső GDP alapján. Hazánk ugyanakkor az összlakossághoz viszonyított kivándorlási rangsorban szintén csak ötödik, holott a második-harmadik helyen kellene lennie, ha csak a GDP-adatokat néznénk. Magyarországon a Nagy-Britanniában munkát vállalók

13 Természetesen a jövedelmkülönbségek mérésének számos módja lehet. Az elméleti modellek, mint láttuk, a bérkülönbségeket említik, itt azonban a vásárlóerő-paritáson mért egy főre eső GDP-ben meglévő különbségeket fogjuk használni, hozzátéve, hogy a két adat között szoros a kapcsolat.

aránya a 2004–2011 közötti időszakra alig több mint a harmada az EU8-ak átlagának, valamint megközelítőleg háromnegyede a vele nagyjából azonos fejlettségű észtországi adatnak, és körülbelül negyede a fejlettségi rangsorban hol egy kicsit mögötte, hol egy kicsit előtte álló szlovák migrációnak.

1. táblázat: Az egy főre jutó GDP vásárlóerő-paritáson (Nagy-Britannia = 100)

	Az egy főre eső GDP (PPP) (Nagy-Britannia=100)						
Ország	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Csehország	60,5	62,3	64,2	69,0	70,4	72,6	70,2
Észtország	46,0	50,8	55,0	59,5	59,1	56,6	57,0
Lengyelország	41,1	41,8	43,3	46,6	48,7	54,0	54,4
Lettország	37,1	40,2	43,3	48,3	48,7	46,0	45,6
Litvánia	40,3	43,4	45,8	50,9	53,0	48,7	50,9
Magyarország	50,8	51,6	52,5	53,4	56,5	57,5	56,1
Szlovákia	46,0	49,2	52,5	58,6	62,6	64,6	64,9
Szlovénia	66,1	68,9	72,5	75,9	79,1	77,9	76,3

Forrás: Eurostat adatai + saját számítások

Ha megvizsgáljuk, hogy önmagában az egy főre jutó vásárlóerő-paritásos GDP-ben mutatkozó lemaradás (Hány százaléka a kelet-európai ország vásárlóerő-paritásos GDP-je a brit vásárlóerő-paritásos GDP-nek?) mennyiben magyarázza a lakosságarányos (bruttó) migrációs rátát (A kelet-európai ország lakosságának hány százaléka vándorolt Nagy-Britanniába?), érdekes eredményeket kapunk. A kapcsolat szorosságát kifejező lineáris korrelációs együtthatókat (r) a 2. táblázatban összegeztem:

2. táblázat: A lakosságarányos munkaerő-migráció és a jövedelmi különbségek (GDP/fő PPP) közötti korrelációs együtthatók 8 kelet-közép-európai országban

	CZ	EST	HUN	LAT	LIT	POL	SK	SL	EU8
r	-0,67	-0,83	0,44	-0,22	-0,62	-0,71	-0,61	-0,13	-0,69

Forrás: saját táblázat

A táblázatból kiderül, hogy az EU8-akra kimutatható kapcsolat, országonként vizsgálva, nagyon eltérő eredményre vezet. Magyarországon még az a feltételezés sem teljesül, hogy az egy főre jutó

vásárlóerő-paritásos GDP emelkedése esetén csökken a migráció. Szlovéniánál és Lettországnál pedig a korrelációs együttható értéke alapján csak nagyon gyenge kapcsolatot lehet kimutatni a két változó között. Ugyanakkor Csehország, Észtország, Lengyelország és Szlovákia esetében a korrelációs együttható értéke szoros kapcsolatra utal, csakúgy, mint az összesített eredmények.

Konklúzió, az elméletek gyakorlati alkalmazhatóságának korlátai

A nemzetközi munkaerő-áramlási tendenciák csak részben igazolják a gazdasági indíttatású migrációt magyarázó elméletek helyességét. A közgazdasági modellekben alkalmazott (neoklasszikus gyökereken alapuló) logika szerint azok az országok, ahol alacsonyabb az egy főre jutó jövedelem átlagos értéke, nagyobb lakosságarányos munkaerő-migrációval rendelkeznek. Nagy-Britannia példáján keresztül azonban látható, hogy a fenti állítás nem mindig teljesül.

További problémát jelent, hogy a migrációt gyakorlatilag lehetetlen pontosan mérni, főleg egy olyan térségben, amely a személyek szabad áramlását alapelveknek tekinti egy határok nélküli közösségben. Ezt támasztotta alá egy 2014. június 5-én elhangzott konferencián¹⁴ a KSH munkatársa, Lakatos Judit is. A KSH gyakorlatában 2 eljárást alkalmaznak a migráció becslésére: a népszámlálást, ill. a munkaerő-felmérést. Sajnos egyik sem pontos. Meg kell még említeni a Tárki migrációs potenciálra vonatkozó évente ismétlődő felmérését is. Ez a vizsgálat azonban, mint a neve is mutatja, nem a tényleges vándorlást, hanem a vándorlási szándékokat vizsgálja. Eltér egymástól az EU tagállamainak gyakorlata is, és bár léteznek az Eurostat által publikált migrációs statisztikák, azok pontossága is problematikus.

Ha az EU-n belüli kelet–nyugati irányú migrációt vizsgáljuk, további gondot jelent – főleg idősoros elemzések esetén –, hogy egyszerűen nem áll rendelkezésre elegendő adat. A csatlakozás óta eltelt 10 év során az egyes országok fokozatosan nyitották meg határaikat az újonnan csatlakozó tagállamok előtt. Ez a tény szintén rontja az elemezhetőséget, mert az egyes országok migrációs folyamatait befolyásolta, hogy az adott ország mikortól biztosította a szabad munkaerő-áramlást.

A neoklasszikus közgazdasági logika a nemzetközi munkaerő-áramlás kapcsán (is) abból az alapfeltevésekből indul ki, hogy a homogén termelési tényezőnek tekinthető munkaerő, a tökéletes információk birtokában, önérdékét követve, saját hasznosságának maximalizálására törekedve hozza meg döntését, és ebben sem politikai folyamatok, sem társadalmi feszültségek, sem saját érzelmei nem befolyásolják. Ezek az alapfeltevések viszont nem (vagy csak részben) teljesülnek a valóságban, emiatt a modell magyarázóereje és alkalmazhatósága is kétségbe vonható.

14 A Magyar Közgazdasági Társaság által szervezett konferencia „A munkaerő mobilitása az EU-ban” címet viselte.

Hivatkozások

- Burda, M. C. (1995). Migration and the option value of waiting. *Economic and Social Review*, 27(1), 1–19.
- Castles, S. – Miller, M. J. (2003). *The Age of Migration*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London: MacMillan Press.
- Clark, N. – Hardy, J. (2011). *Free Movement in the EU. The Case of Great Britain*. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung.
- Düll, N. – Vogler, K. L. (1999). *Auswirkungen der Arbeitnehmer-Freizügigkeit auf inner-europäische Migrationsbewegungen*. München: Vorstudie im Auftrag des Bundesministeriums für Arbeit und Sozialordnung.
- Frederiksen, A. – Halliday, T. – Koch, A. K. (2010). *What do we work for? An anatomy of pre- and post-tax earnings growth*. IZA DP. No. 5298, November. Bonn.
- Harris J. R. – Todaro, M. P. (1970). Migration, unemployment and development: A two-sector analysis. *American Economic Review*, 60, 126–142.
- Hicks, J. (1932 [1963]). *The Theory of Wages*. London: Macmillan.
- Ravenstein, E. (1889). The laws of migration: Second paper. *Journal of the Royal Statistical Society*, 52, 241–305.
- Razin, A. – Sadka, E. (2010). *Fiscal and Migration Competition*. NBER Working Paper Series. WP16224. Cambridge. National Bureau of Economic Research.
- Sjaastad, L. A. (1962). The costs and returns of human migration. *Journal of Political Economy*, 70(5), 80–93.
- Tassinopoulos, A. – Werner, H. (1999). *To Move or Not to Move? – Migration of Labour in the European Union*. Nürnberg: IAB.
- Todaro, M. P. (1969): A model of labor migration and urban unemployment in less-developed countries. *American Economic Review*, 59, 138–148.
- Walterskirchen, E. – Dietz, E. R. (1998). Auswirkungen der EU-Osterweiterung auf den österreichischen Arbeitsmarkt. In *WIFO-Monatsberichte*, 8, Wien. Wien: Österreichisches Institut für Wirtschaftsforschung.